

KRAĆI ŽENIDBENI POSTUPAK PRED BISKUPOM¹

Lucija BOLJAT,
sudac pri Međubiskupijskom prizivnom sudu u Zagrebu

Reformom kanonskog postupka proglašenja ništavosti ženidbe², osim što se redoviti ženidbeni postupak učinilo bržim, predviđena je i *kraća vrsta postupka* (*processus brevior*) – pored onoga na temelju isprave koji je i dalje na snazi – primjenjiva u slučajevima i pod uvjetima propisanim od zakonodavca, kao što ćemo vidjeti u nastavku.

Preduvjeti za vođenje kraćeg postupka

Iz odredbe kan. 1683 proizlaze dva preduvjeta koja se moraju ispuniti, kako bi se u parnicama o ništavosti ženidbe postupalo kraćim postupkom, i to:

- 1) da zahtjev podnesu oba ženidbena druga ili jedan ženidbeni drug uz suglasnost drugoga;
- 2) da okolnosti stvari i osoba, potkrijepljeni svjedočanstvima ili ispravama, ne zahtijevaju pomnije ispitivanje ili istraživanje te jasno ukazuju na ništavost.

1) *Sudjelovanje oba ženidbena druga*

Iz prvoga uvjeta, da »zahtjev podnesu oba ženidbena druga ili jedan ženidbeni drug uz suglasnost drugoga« (kan. 1683, br. 1), jasno proizlazi da obje stranke moraju sudjelovati u postupku. U tom je smjeru *Papinsko vijeće za zakonske tekstove*, na dva slična upita, dana 1. listopada 2015. godine dalo odgovore (Prot. N. 15138/2015 i 15139/2015.). U oba odgovora, koji nisu autentična tumačenja, naglašeno je da nova odredba kan. 1683 i čl. 15 *Načina postupanja u parnicama za proglašenje ništavosti ženidbe* (dalje u tekstu: *Način postupanja*) jasno ukazuju na to da je pristanak tužitelja i tužene stranke (bilo da je dan pridruženim potpisom na tužbeni zahtjev ili na neki drugi način) preduvjet za pokretanje kraćeg postupka. Pristanak obje stranke jest stoga *conditio sine qua non!* Papinsko vijeće za zakonske tekstove pojašnjava da je izričiti pristanak nužan jer je kraći postupak izuzetak od opće odredbe postupanja u ženidbenim parnicama.

¹ Predavanje održano na godišnjem susretu moderatora sudova Josipa kardinala Bozanića, nadbiskupa zagrebačkog i djelatnika Međubiskupijskih sudova u Zagrebu, 9. prosinca 2015. godine.

² Papa Franjo dana 8. rujna 2015. godine proglasio je dva motuproprija kojima je reformirao kanonski postupak za parnice proglašenja ništavosti ženidbe. Apostolskim pismom u obliku Motu proprija *Mitis Iudex Dominus Iesus* (Gospodin Isus, Blagi Sudac) reformirani su kann. 1671-1691, VII. knjige (*Postupci*) *Zakonika kanonskog prava*, a apostolskim pismom u obliku Motu proprija *Mitis et Misericors Iesus* (Blagi i Milosrdni Isus) reformirani su kann. 1357-1384, XXVI. naslova (*Neki posebni postupci*) *Zakonika kanona istočnih Crkava*.

Nadalje, naglašeno je kako se pretpostavka iz čl. 11, § 2, da se »smatra (se) da se ne protivi tužbi tužena stranka koja se prepusti pravednosti suda ili koja, nakon što je po drugi put propisno pozvana, ne odgovori«, ne može upotrijebiti u kraćem postupku već isključivo u redovitom načinu postupanja. Iako se pristanak tužene stranke može dati na više načina (ne i šutnjom, jer ako netko šuti u ovom slučaju ne može se pretpostaviti da se slaže), ti načini moraju javno i nedvosmisleno jamčiti njegovu ili njezinu volju, zbog same zaštite suca i stranaka. Ukoliko bi tužena stranka šutjela, ne bi supotpisala tužbeni zahtjev ili bi pak bila proglašena odsutnom sa suđenja, parnica se dakle ne bi mogla voditi kraćim postupkom.

Ovaj preduvjet se odnosi na suglasje obaju ženidbenih drugova glede zahtjeva za proglašenjem ništavosti njihove ženidbe, s obzirom na sam razlog ništavosti njihove ženidbe (usp. DC, čl. 289, § 3; 291, § 2). Stoga se ne može reći da postoji suglasje ukoliko svaki od ženidbenih drugova podnese tužbeni zahtjev s različitim pravnim naslovima (*nomina iuris*), odnosno različitim razlogom ništavosti ženidbe.

Također je bitno napomenuti da ukoliko bi boravište tužene stranke bilo nepoznato, tada se parnica ne može prihvatiti u kraći način postupanja (usp. *Papinsko vijeće za zakonske tekstove*, Prot. N. 15138/2015.).

2) Očitost ništavosti ženidbe

Što se tiče drugoga uvjeta, papa Franjo je u *Načinu postupanja*, čl. 14, § 1, radi jasnoće naveo neke primjere okolnosti stvari i osoba zbog kojih se može dopustiti vođenje parnice ništavosti ženidbe kraćim postupkom. Tako je navedeno: »ono pomanjkanje vjere koje može proizvesti hinjenu privolu ili zabludu koja određuje volju, kratkoća bračnog suživota, pobačaj učinjen radi sprječavanja rađanja potomstva, tvrdokorno ustrajavanje u izvanbračnoj vezi u vrijeme ili neposredno nakon vjenčanja, zlonamjerno zatajivanje neplodnosti ili teške zarazne bolesti ili djece rođene iz prethodne veze ili zatvorske kazne, razlog sklapanja ženidbe koji je potpuno stran bračnome životu ili ženidba sklopljena zbog nepredviđene trudnoće, fizičko nasilje radi iznude privole, manjak uporabe razuma dokazan medicinskom dokumentacijom, itd.«.

Bitno je naglasiti da navedeni primjeri okolnosti i činjenica, koji se među sobom razlikuju, imaju i različitu važnost za pojedini kanonski razlog ništavosti ženidbe s kojim bi se mogle povezati. Znači ne radi se o kanonskim razlozima ništavosti ženidbe, nego samo o nekim okolnostima i činjenicama. Navođenjem primjera željelo se svrnuti pozornost na važnost koju te činjenice mogu imati u svrhu otkrivanja ništavosti ženidbe na samom početku. Svakako se ne radi o jednom automatizmu – čim bi koja tužba sadržavala jednu od navedenih činjenica, parnica bi se morala voditi kraćim postupkom.

Navedeni primjeri okolnosti stvari i osoba, koji nisu isključivi, nego egzemplifikativne naravi, moraju biti potkrijepljeni svjedočanstvima ili ispravama

koje ne zahtijevaju pomnije ispitivanje ili istraživanje te jasno ukazuju na ništavost konkretne ženidbe. Među tim dokaznim sredstvima koja podupiru tužbu su i svi oni medicinski dokumenti koji očito čine nekorisnom provedbu službenog vještačenja (usp. *Način postupanja*, čl. 14, § 2).

Kako treba izgledati tužba?

Zakonodavac u kan. 1684 jasno navodi što tužba, kojom se pokreće kraći postupak, mora sadržavati. Stoga osim onoga što se obično navodi u tužbi prema kan. 1504, mora se:

- »1° kratko, cjelovito i jasno iznijeti činjenice na kojima se zahtjev temelji;
- 2° navesti dokaze koje sudac može odmah prikupiti;
- 3° sadržavati u prilogu isprave na kojima se zahtjev temelji«.

Znademo da je za dobar ishod parnice najvažnija njezina priprava, tj. *predprocesna* ili *pastoralna istraga* čija je važnost posebno istaknuta i u *Uvodnom dijelu* motu proprija kojima je reformiran kanonski postupak proglašenja ništavosti ženidbe. Svrha pastoralne istrage usmjerena je upoznavanju situacije vjernika i prikupljanju korisnih elemenata za moguću provedbu redovitoga ili kraćega sudskog postupka. U odredbama o *Načinu postupanja*, čl. 2-3, snažno se naglašava upravo uloga župnika, prikladne osobe, klerika, posvećenih osoba ili laika koje odobri mjesni ordinarij u fazi pripreme parnice odnosno pastoralnoj istrazi.

U praksi se može dogoditi da jedan ili oba ženidbena druga podnesu tužbu radi pokretanja redovitog postupka, ali sudski vikar smatra da se parnica može voditi kraćim postupkom. U tom slučaju zakonodavac nalaže sudskom vikaru da prilikom priopćenja tužbe (prema odredbi kan. 1676, § 1) pozove tuženu stranku, koja ju nije potpisala, da sudu priopći namjerava li se pridružiti podnesenoj tužbi i sudjelovati u postupku. Ukoliko je tužena stranka izrekla svoju namjeru da se želi pridružiti podnesenoj tužbi i sudjelovati u postupku, sudski vikar prije odluke o pokretanju kraćeg postupka, kada to bude potrebno, mora stranku ili stranke koje su potpisale tužbu pozvati da čim prije dopune tužbu prema odredbi kan. 1684 (usp. *Način postupanja*, čl. 15). Za pretpostaviti je da tužba, koju je stranka ili obje stranke podnijele sudu radi pokretanja redovitoga postupka, već sadrži cjelovito i jasno iznesene činjenice na kojima se zahtjev temelji, stoga će trebati tužbu nadopuniti navođenjem dokaza koje sudac može odmah prikupiti i u privitku dostaviti isprave na kojima se zahtjev temelji (kan. 1684, br. 2 i 3).

Papinsko vijeće za zakonske tekstove u svom odgovoru od 1. listopada 2015. godine (Prot. N. 15138/2015.), s obzirom na pitanje o prelasku s redovitoga sudskog postupka ništavosti ženidbe na kraći postupak, istaknulo je da ukoliko je formalno započeo redoviti postupak – slično kao i kod prelaska s redovitog postupka na istraživanje tvrde a neizvršene ženidbe (usp. kan. 1678, § 4) – postoji mogućnost da se

redoviti postupak obustavi i upita stranke u postupku o njihovom pristanku da se istraživanje nastavi prema odredbama kraćeg postupka.

Biskup sudac

U skladu s *Uvodnim dijelom* motu proprija, u kojemu je Papa istaknuo kako je odlučeno jasno izraziti da je biskup u svojoj Crkvi, u kojoj je postavljen za pastira i poglavara, samim time sudac među vjernicima koji su mu povjereni, u kan. 1683 određeno je da je »sam dijecezanski biskup mjerodavan (je) suditi u parnicama o ništavosti ženidbe kraćim postupkom«. Kako bi se u tom kraćem postupku zaštitilo načelo nerazrješivosti ženidbe, biskup će biti sudac kao »jamstvo katoličkog jedinstva u vjeri i stezi«. Potrebno je istaknuti da se ne radi samo o ovlasti, povlastici ili preporuci biskupu, nego o njegovoj obvezi.

Iako zakonodavac upotrebljava pojam »dijecezanski biskup«, potrebno ga je proširiti i na druge koji su na čelu partikularnih Crkava i zajednica koje se izjednačuju s biskupijom te su vlastiti suci svojim vjernicima (u smislu kan. 381, § 2: područni prelat i područni opat, Apostolski vikar i Apostolski prefekt te Apostolski administratori za stalno osnovane Apostolske administrature). Prema tome, iz pojma su isključeni pomoćni biskup i biskup koadjutor.

Mjerodavnost biskupa određuje se prema odredbi kan. 1672. U slučaju da je više biskupa mjerodavno suditi u konkretnom slučaju, potrebno je primijeniti načelo blizine između stranaka i suca (usp. *Način postupanja*, čl. 19).

Pitanje koje se može postaviti u hrvatskim okolnostima, u kojima u sudskoj organizaciji prevladavaju međubiskupijski sudovi, jest: *Je li potrebno da pojedini dijecezanski biskup osnuje vlastiti sud samo za kraće postupke?* Potrebno je reći da dijecezanski biskup, koji ne želi odstupiti iz međubiskupijskoga suda, ne treba osnovati vlastiti sud samo za parnice koje će se rješavati kraćim postupkom jer će on sam kao dijecezanski biskup biti sudac u tom postupku (usp. odgovor *Papinskoga vijeća za zakonske tekstove* od 18. studenoga 2015. godine, Prot. N. 15201/2015.). Međutim, dijecezanski biskup treba nastojati ishoditi sve potrebne uvjete kako bi mogao voditi kraći postupak. Ponajprije se misli na dvije službe koje su od pomoći biskupu: *sudski vikar* i *branitelj veze*. Zatim je potrebno pobrinuti se da u biskupiji ima popis istražitelja i prisjednika, o kojima se govori u kan. 1685, a koji ne moraju nužno biti imenovani u stalnu službu. Svakako da je, osim personala, potrebno da biskup odredi i prikladan prostor u biskupiji za održavanje sjednice, prostor koji će biti tehnički opskrbljen.

Odluka o vođenju kratkoga postupka i službenicima pravde

Odluku o vođenju kratkoga postupka pred biskupom donijet će sudski vikar koji će ujedno imenovati: istražitelja, prisjednika, bilježnika.

Istražitelju, koji nije sudac (kao što je to inače u redovitom postupku), povjerava se istraživanje parnice. Odredbe ne govore o kvalitetama koje istražitelj mora imati, a budući da se ne radi o sucu, stoga ne treba imati kvalitete propisane kan. 1421, § 3 – da su »na dobru glasu i doktori ili barem magistri iz kanonskoga prava«. Figura istražitelja stoga je bliža preslušatelju (*uditore*). Za istražitelja sudski vikar može imenovati osobu izabravši ju bilo među sucima suda, bilo među osobama koje je za zadaću preslušatelja ovlastio biskup, imajući u vidu da biskup može za tu zadaću ovlastiti »klerike ili laike, koji neka se ističu ćudoređem, razboritošću i učenošću« (kan. 1428, § 2). Ništa ne priječi stoga da vjernik laik bude imenovan za zadaću istražitelja u kraćim postupcima.

Sudski vikar može samoga sebe odrediti istražiteljem; ipak, ako je to moguće, zakonodavac napominje neka imenuje istražitelja iz biskupije iz koje parnica potječe (usp. *Način postupanja*, čl. 16). Ovu odredbu treba smatrati primjenjivom kod sudskog vikara međubiskupijskoga suda. Iako sudski vikar može imenovati samoga sebe kao istražitelja, u duhu motuproprija, odnosno načela blizine suca i vjernika, shodno je da imenuje istražitelja iz biskupije iz koje parnica potječe.

U kraćem postupku predviđeno je i sudjelovanje jednog prisjednika »prokušana života, stručnjaka u pravnim ili humanističkim znanostima, odobrena od biskupa za tu zadaću« (kan. 1673, § 4). Njegova je zadaća samo savjetodavna, pomoćna.

Zakonodavac je izostavio u kanonu spomenuti da će sudski vikar imenovati i branitelja veze, koji je neizostavna procesna stranka u ženidbenim postupcima, garant procesne dijalektike, a kojega zakonodavac u kasnijim odredbama spominje kod iznošenja primjedbi.

Sudski će vikar istom odlukom utvrditi i formulu dvojbe te pozvati na sjednicu, koja se ima održati u roku od trideset dana. Na sjednicu će pozvati sve koji na njoj trebaju sudjelovati: stranke u postupku (tužitelja i tuženu) te njihove odvjetnike (ukoliko ih imaju), svjedoke, istražitelja, branitelja veze, prisjednika, bilježnika (usp. kan. 1685).

Prilikom poziva na sud, strankama treba priopćiti da, ako ih već nisu priložile tužbi, najmanje tri dana prije sjednice ispitivanja mogu podnijeti pitanja koja žele da se prilikom preslušanja postave strankama ili svjedocima (usp. *Način postupanja*, čl. 17).

Jedna ili više sjednica?

Nova vrsta postupka karakterizirana je maksimalnom koncentracijom faze istraživanja. Što to znači? Zakonodavac je odredio da istražitelj, ako je moguće, prikupi dokaze na samo jednoj sjednici (kan. 1686), koju je prethodno sazvao sudski vikar (usp. kan. 1685).

S obzirom na to tko sve mora biti prisutan na sjednici, dolazimo do pitanja prostora u kojem će se sjednica održati. Svakako da prostor mora biti prikladan, pristupačan, prostran, tehnički opremljen, itd.

Za razliku od redovitog postupka (usp. kan. 1560, § 1), u kraćem postupku stranke i njihovi odvjetnici mogu nazočiti preslušanju druge stranke i svjedokâ. Međutim, ukoliko istražitelj smatra da zbog okolnosti stvari i osoba treba postupiti drugačije, odredit će da se stranke i svjedoci preslušaju odvojeno i pojedinačno (usp. *Način postupanja*, čl. 18, § 1).

Zadaća je bilježnika napismeno sastaviti zapisnik s odgovorima stranaka i svjedokâ, ali u sažetom obliku i samo s obzirom na ono što se odnosi na bit sporne ženidbe (*Način postupanja*, čl. 18, § 2).

Nakon što je istražitelj prikupio dokaze, mora odrediti rok od petnaest dana za iznošenje primjedbi u prilog veze i obranâ stranaka (*restrictus*), ako ih ima (kan. 1686). Branitelj veze, čija je figura izuzetno važna u ovoj vrsti postupka kao što smo već i naglasili, ima obvezu iznijeti svoje primjedbe.

Presuda

Nakon provedenog istraživanja i nakon što je prošao rok za iznošenje primjedbi, spisi parnice dostavljaju se dijecezanskom biskupu.

Dijecezanski biskup će se prije suđenja savjetovati s istražiteljem i prisjednikom, razmotrit će primjedbe branitelja veze i obrane stranaka (ako ih ima), te ako stekne *moralnu sigurnost* o ništavosti ženidbe donijet će presudu (kan. 1687, § 1). Ako dijecezanski biskup ne može steći moralu sigurnost o ništavosti ženidbe, spise parnice vratit će sudu u redoviti način postupanja.

Presuda o ništavosti ženidbe mora biti ukratko i sustavno obrazložena s pravne i činjenične strane. Cjeloviti tekst presude, s iznesenim obrazloženjima, trebat će se što prije priopćiti strankama, redovito u roku mjesec dana od dana odluke (usp. *Način postupanja*, čl. 20, § 2). Presudu u svakom slučaju mora potpisati biskup zajedno s bilježnikom. Zakonodavac ostavlja mogućnost da dijecezanski biskup prema svom razboritom sudu odredi način izricanja presude (usp. *Način postupanja*, čl. 20, § 1).

Značajna novost reforme kanonskog postupka za parnice proglašenja ništavosti ženidbe jest ta da je dovoljna jedna izvršna presuda u prilog ništavosti ženidbe. Dakle, kada dijecezanski biskup donese presudu i kada isteknu rokovi za ulaganje priziva, ta presuda postaje izvršna, a stranke, ukoliko im nije postavljena zabrana sklapanja ženidbe, mogu sklopiti novu ženidbu u Katoličkoj Crkvi.

Priziv

Protiv presude donesene u kratkom postupku, stranka bilo *javna* (branitelj veze), bilo *privatna* (ženidbeni drugovi za života) koja se smatra oštećenom može uputiti

priziv. U kraćim postupcima upravo je izuzetno važna uloga branitelja veze koji, kao garant procesne dinamike kako bi se otkrila objektivna istina o ženidbenom vezu, može uložiti priziv na presudu biskupa.

Priziv se mora uložiti u neprekoračivom roku od petnaest iskoristivih dana nakon obavijesti o objavljivanju presude, mora biti ispravno naslovljen i razlozima potkrijepljen (usp. kan. 1630, § 1).

Zakonodavac je u kan. 1687, § 3 odredio kojemu se sucu priziv upućuje, uzevši u obzir tri moguće situacije.

1) Ako je presudu donio biskup, tada je potrebno priziv protiv presude uputiti na metropolita ili na Rimsku rotu. U *Uvodnom dijelu* motu proprija potiče se da se ponovno uspostavi priziv na stolicu metropolita, koji je na čelu crkvene pokrajine, budući da je ta služba, stabilna tijekom stoljećâ, znak sinodalnosti Crkve. S druge pak strane, zakonodavac je potvrdio staro pravno načelo prema kojemu stranka ima pravo uputiti priziv na apostolski sud Rimske rote (usp. kann. 1443; 1444, § 1, br. 1).

2) Ukoliko je presudu donio metropolit, priziv se upućuje na najstarijeg biskupa sufragana po uspostavi biskupije. Papinsko vijeće za zakonske tekstove u odgovoru od 13. listopada 2015. godine (usp. Prot. N. 15155/2015.), na upit podrazumijeva li se pod *ad antiquiorem suffraganeum* stariji biskup u metropoliji ili biskup stariji po biskupskom promaknuću, odgovorilo je na sljedeći način. Konstatira se da u motu propriju nedostaje izričaj da se radi o biskupu »starijem po promaknuću«. S druge strane, sam postupak zahtijeva da onaj komu se upućuje priziv bude stabilan, stalan, da ne bude subjekt podložan kontinuiranim promjenama. Stalnost prizivnoga suca jest princip koji spominju opće odredbe o postupcima (usp. kan. 1438, br. 2). Upravo se iz navedenoga, kako u odgovoru navodi Papinsko vijeće za zakonske tekstove, treba zaključiti da biskup sufragan kojemu se upućuje priziv nije niti stariji po dobi, niti po imenovanju, nego biskup starijeg sjedišta u metropoliji.

3) Ako je presudu donio drugi biskup koji nema više vlasti ispod rimskog prvosvećenika, priziv se upućuje na biskupa kojega je on trajno odredio.

U situaciji kada je priziv uloženi u roku te ispravno naslovljen, ali je očito da je priziv *samo odgodan*, metropolit ili određeni biskup ili dekan Rimske rote takav priziv svojom odlukom trebaju odmah odbaciti (kan. 1687, § 4). Kanonist Joaquin Llobell smatra da bi ta odluka biskupa, osim navoda da odbacuje priziv, trebala sadržavati u izreci da se potvrđuje odluka biskupa o ništavosti ženidbe. Tako bi imali dvostruku pozitivnu odluku nakon koje bi stranke mogle eventualno uložiti izvanredni pravni lijek: zahtjev za novim ispitivanjem parnice nakon dvostruke jednake presude (*nova causa propositio*).

Ako je priziv prihvaćen, tada se parnica upućuje u redoviti način postupanja u drugome stupnju, primjenjujući ono što treba primijeniti (usp. kan. 1680, § 3).

Zaključak

Dosadašnja sudska praksa govori da se gotovo sve ženidbene parnice proglašenja ništavosti ženidbe vode redovitim postupkom. Međutim, u praksi su se pojavljivali slučajevi u kojima je očitost ništavosti konkretne ženidbe proizlazila iz isprava (dokumentacije) i drugih dokaza priloženih uz tužbu, a koji su potkrjepljivali iskaze stranaka u postupku. Stoga je i navedena reforma kanonskoga postupka proglašenja ništavosti ženidbe uvođenjem kraćeg postupka pred biskupom imala u vidu upravo takve slučajeve, iako rijetke, ali značajne da vjernici ne bi dugo čekali »razjašnjenje svojeg stanja«.